

international politics, which became known as the Reagan Doctrine (this Doctrine is consist from some doctrines), was based on new policy towards the Soviet Union – to confront the USSR and on supported anti-communist groups around the world. The One of Reagan's proposals was the Strategic Defense Initiative. Reagan believed and was sure this defense shield could stop nuclear war. The next step in this policy was to decrease Soviet URL to high technology and depressing the value of Soviet commodities on the world market. After that was new doctrine to reached eliminating ballistic missiles, or nuclear weapons altogether. Results of Reagan's foreign affairs is the destroyed Soviet Union. The next main direction of Reagan international politic was the politic of hegemony in Europe. Reagan doctrines was foundation for America's military primacy, on which freedom still depends and most visible was the massive American military build-up.

Keywords: Neoconservatism, R. Reagan, the Cold War, SDI, Reagan Doctrine.

УДК 327.001.73

<http://doi.org/10.17721/2521-1706.2016.02.31-37>

Микола Фесенко,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
Державна установа «Інститут всесвітньої
історії НАН України»

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІДЕРСТВА США В ПОСТЫПОЛЯРНІЙ МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ

Анотація. У статті проаналізовано науковий дискурс представників різних підходів відносно проблеми трансформації суверенітету та інституту держави-нації в умовах глобалізації та формування нового міжнародного порядку. В цьому контексті доведено, що держави більше не можуть більше повністю самостійно контролювати і визначати свою внутрішню та зовнішню політику з-за кількості міжнародних акторів, від міжнародних організацій до ТНК, з якими вона має взаємодіяти. Комплексні глобальні системи, від фінансових до екологічних, поєднують окремі локальні спільноти в єдину структурно-функціональну мережу. Глобальні інфраструктури зв'язку і транспорту підтримують нові форми економічної та соціальної організації, які виходять за межі національних кордонів.

Доведено, що сучасна стадія глобальних змін трансформує самі основи світового порядку через реконструкцію традиційних форм суверенної держави, політичної спільноти та міжнародного управління. Глобалізація спричинює переміщення від чистої політики однієї держави до нової і комплекснішої форми багаторівневої глобальної політики. Це є основою того, через що впроваджуються політичні механізми регуляції. В результаті, сучасний світовий порядок легше зрозуміти як складний комплекс, взаємопов'язаний порядок, де держава інтегрована в розвинену систему багаторівневого регіонального та глобального управління.

Ключові слова: суверенітет, глобалізація, Вестфальська міжнародна система, держава, міжнародний порядок, ООН.

Лідерство, ієрархічність держав, пріоритет інтересів одних над іншими є традиційною проблемою міжнародних відносин постбіполярної доби. Міжнародно-політичні трансформації, прямо або опосередковано, пов'язані з внутрішньою динамікою одного з ключових суб'єктів світової політики – США, які продовжують залишатися сильним і самодостатнім центром світового впливу. На початку третього тисячоліття можна говорити про незаперечне лідерство США в

політичному, соціально-економічному, науково-технічному та військовому аспектах.

Лідерство в міжнародній системі дозволяє США впливати на її еволюцією і визначати напрямки соціально-політичних та економічних трансформацій. Передбачається, що у найближчому майбутньому США збережуть лідерство та мають шанси його зміцнити. Згідно з прогнозами найближчі роки США все ще залишаться наймогутнішою силою світового співтовариства. Глобальний економічний, технологічний, військовий і дипломатичний вплив США у світі не матиме рівних як серед інших країн, так і серед міжнародних організацій, що забезпечить їм виняткове становище в системі міжнародних відносин. Весь світ все ще буде бачити в США головного прибічника глобалізації і країну, яка отримала від неї найбільшу користь.

У XXI ст. триватиме процес структурного оновлення за рахунок становлення позаєвроатлантичних центрів економічного, політичного, науково-технічного, військового, демографічного та культурного центрів сили. На світовій арені збільшиться кількість важливих гравців, які будуть піддавати випробуванню лідерство США, а також тих, що сприятимуть його зміцненню: Китай, Росія, Індія, Мексика і Бразилія; регіональні організації; багатонаціональні корпорації; некомерційні організації. Прогнозується також збільшення антиамериканських настроїв у світі [1, с. 273].

Однак, на даний час незаперечно лідерство мають США, залишаючись головним актором на сучасній світовій арені. Але беручи до уваги динамічну трансформацію системи міжнародних відносин, актуальним залишається питання, чи зможуть США втриматись на вершині світового політичного олімпу в поточному столітті. Аналіз світової та вітчизняної літератури свідчить про те, що позицію лідера дуже важко утримувати. Стосовно цього питання, вчені розходяться лише в тому, наскільки довго американці зможуть зберігати свої позиції в сучасній системі міжнародних відносин. В цьому контексті головна консолідована позиція вчених полягає в тому, що в умовах зростання впливу Китаю в глобальній економіці суперництво між США і Китаєм стає неминучим. Лідери обох країн оптимістично заявляють, що суперництвом, яке загрожує міжнародному порядку можна управляти без зіткнень. При цьому, більшість налаштована скептично щодо можливості Китаю у найближчому майбутньому заволодіти лідерськими позиціями у світі. Однак перспективи Китаю очолити лідерські позиції є серйозним викликом для США.

Найважливішим фактором, що впливає на економіку США, є нафта. Як відзначає американський дослідник К. Філіпс, для США особливе значення має нафта: «американська нація, що сформувалася 150 років тому, історично пов'язала свою долю з величезними запасами нафти і можливостями максимізувати їх за допомогою торгівлі та військових дій» [6, с. 14]. Автор показує залежність долара від нафтового ринку. Він зазначає, що коли у 1974 р. ОПЕК зажадала збільшення цін на «чорне золото», натомість була досягнута домовленість із Саудівською Аравією про те, що торгівля нафтою буде вестися в доларах [6, с. 127], а валюти нафтоекспортерів були прив'язані до курсу американської валюти. Значна частина нафтодоларів інвестувалася в економіку Сполучених Штатів.

Вторгнення США до Іраку призвело до того, що ціна на нафту різко зросла, у тому числі через позицію країн ОПЕК. Крім того, нафтовидобувні країни

розглядають можливість відмови від прив'язки валют до нестабільного долара, скоротили його частку у золотовалютних резервах (ЗВР) і вивели частину своїх авуарів з американської економіки. У цілому, частка американської валюти в ЗВР країн світу у 1999–2007 рр. знизилася з 71 до 63%, і ця тенденція триває [6, с. 147]. Це сигналізує про зниження довіри до долара і зростаючої конкуренції з боку інших валют. Автор наводить цитату з журналу «Економіст» про те, що падіння курсу долара – це «найбільший дефолт в історії» [6, с. 179]. Не менш важливо, що в умовах зростаючого попиту на нафту на світовому ринку зростання її видобутку припинилося. Філіпс наводить оцінки, згідно з якими на період 2005–2011 рр. припадає максимум виробництва нафти, після чого воно почне скорочуватися [6, с. 130-131, 174-176]. У самих Сполучених Штатах, колись найбільшому виробнику чорного золота, 2/3 споживаної нафти забезпечується за рахунок імпорту [6, с. 121].

Аналітики відзначають, що навіть якщо відбудеться дефолт американської економіки, якого США уникнули на початку серпня 2011 р. і за яким підуть всі інші економіки світу, то першою країною, яка забезпечить свою економічну і фінансову реанімацію, будуть знову ж таки Сполучені Штати. Отже, можна також прогнозувати, що у найближчому майбутньому США набагато сміливіше підуть на порушення глобального статус-кво, оскільки першими у виграші знову залишаться вони. Китаю ж у цій ситуації залишається слідувати за США, щоб не опинитися в ролі ар'єргарду.

США мають найпотужнішу та найефективнішу економіку світу, яка є основним джерелом світового технічного прогресу та центром виробництва новітніх технологій. Загальні американські витрати на науково-дослідну та дослідно-конструкторську роботу (НДДКР) і на впровадження її результатів дорівнюють витратам країн «великої сімки». Отже, половина нових технологій світу створюється в Америці, яка витрачає вдвічі більше коштів на інформаційно-технологічні потреби у порівнянні з країнами Західної Європи.

Помічник директора Управління науково-технічної політики Білого дому Кей Коїдзумі вважає, що конкуренти випереджають США за масштабами вкладень у НДДКР. Якщо в Америці такі витрати зростають в останні 10 років у середньому на 5-6% на рік, то в ряді країн Азії темпи зростання в декілька разів вище. У результаті у відсотках від ВВП США зараз відстають за розмірами вкладень у НДДКР не тільки від Японії, але і від Південної Кореї, що вирвалася у світові лідери [8].

Важливим є і те, що в публікації звітів про нові науково-технічні дослідження, США залишаються світовим лідером у цій сфері, але їм наступають на п'яти інші країни, насамперед Китай. Зараз на частку КНР припадає 8% таких публікацій проти всього 2% у 1995 р.

Курс на зміцнення технологічного лідерства США придбав широку популярність і став прикладом для багатьох країн. «Національна нанотехнологічна ініціатива» США, висунута ще в 2000 р. президентом Б. Клінтоном, покликана забезпечити США світове лідерство у військовій та економічній сферах на багато десятиліть. Національна нанотехнологічна ініціатива (ННІ) являє собою стратегічний план, в якому відображається консенсус приймаючих участь агентств щодо цілей і пріоритетів дій у нанотехнологічній сфері [2, с. 101].

Виділені вісім програмних напрямків, покликаних забезпечити досягнення цілей ННІ. Програмні напрямки розгортаються у завдання відповідних груп

агентств. Інвестиції, що плануються у рамках ННІ, розподіляються по окремих агентствах, а в рамках кожного агентства – по програмних напрямках. У даний час ННІ охоплює діяльність 25 федеральних агентств, у 13 – є свої бюджети нанотехнологічних досліджень і розробок. Власного бюджету у Національної нанотехнологічної ініціативи немає, однак, плануючи бюджети агентств, вона впливає на формування федерального бюджету США [10; 11].

У рамках ННІ, як зазначив Б. Обама у своїй інавгураційній промові, «успіх нашої економіки завжди залежав не тільки від обсягу ВВП, а й від того, куди наше багатство прямувало». Необхідно відзначити, що виділяються як найважливіші прикладні можливості нанотехнологій, так і дослідницькі завдання, вирішення яких має критичне значення для реалізації цих можливостей. Таким чином, відомчі амбіції й інтереси підпорядковуються національним цілям [2].

У США щорічний міжвідомчий аналіз рівнів досягнення цілей і підтримки пріоритетів ННІ додається до бюджетного послання президента. Законом («Закон про дослідження і розвитку нанотехнології у XXI ст.») встановлена періодична експертиза ННІ зовнішніми консультативними органами. Йдеться про використання двох незалежних експертних органів.

По-перше, при президенті діє Національна нанотехнологічна координаційна рада, яка консультує президента, та Національна рада з науки і технологій у питаннях, що стосуються ННІ. Цей експертний орган кожні два роки дає оцінку федеральній програмі нанотехнологічних досліджень.

По-друге, відповідно до закону раз на три роки експертизу ННІ повинна проводити Національна дослідницька рада при Національних академіях. Важливо, що функції координації дій у сфері нанотехнологій й функції організаційно-технічного забезпечення (самої координації та її експертизи) у США виконують різні органи. Таким чином, знижується вплив органів, в яких проводять експертизу, на органи, які проводять таку експертизу. У даний час США є визнаним лідером в області наносистем і матеріалів [2].

Прагнення США до розвитку компетенції у різних сферах нанонауки і нанотехнології супроводжується виділенням пріоритетних напрямів, нарощуванням конкурентних переваг у цих напрямках. Відома американська організація «Foresight Institute» наприкінці 2007 р. опублікувала «Дорожню карту розвитку нанотехнологій» [7], в якій виділила для США два таких напрямки. Перший – розробка технологій атомарної точності для створення чистих джерел енергії та рентабельної енергетичної інфраструктури. Другий – розробка технологій атомарної точності для створення наноструктурних медикаментів і багатофункціональних терапевтичних пристроїв для охорони здоров'я.

Звертає на себе увагу той факт, що до 2009 р. найбільшу частку у бюджеті ННІ займало Міністерство оборони, а у 2010 р. лідерство перейшло до Національного наукового фонду. Заплановані витрати різних урядових агентств тільки на фундаментальні нанодослідження складають 475,8 млн дол. США [9].

Сьогодні важливим аспектом домінування США у системі міжнародних відносин є й інформаційно-культурний чинник, який, на думку багатьох вчених є одним із основних складових успіху у розповсюдженні західних цінностей, норм поведінки та інтелектуального сприйняття світу. США лідирують в інформаційній індустрії, що дає можливість домінувати у глобальному переміщенні інформації та ідей через Інтернет, а також через систему супутникового телебачення. Лідерство в

науці та залучення «золотої молоді» світу до участі в різних освітніх програмах американських університетів дають підстави говорити про те, що, повернувшись у майбутньому додому, багато з них займуть впливові посади у своїх країнах і сприятимуть поширенню західних цінностей, способу життя та світогляду.

Економічне, технологічне та інформаційно-культурне домінування США підкріплюється колосальним військовим потенціалом. Після розпаду біполярної системи вони не послабили своїх силових позицій і не скоротили витрат на оборону, а, навпаки, прискорили модернізацію свого військового арсеналу. Це обґрунтовується як потребою в новітніх оборонних замовленнях для концернів, підприємств, які спеціалізуються на виробництві зброї, так і необхідністю фінансування нових технічних розробок, економічний зиск від використання яких підтримує економіку гегемона.

Незважаючи на збільшення частки американських військових бюджетів у загальносвітових витратах, глобальна силова перевага коштує США не так вже й дорого. На політичному рівні постійно ставиться питання: «Невже підтримування американської першості не варте оборонних витрат десь на рівні 3-3,5% ВВП?» [5, с. 62]. Слід також зазначити, що обсяг американського військового експорту перевищує військовий експорт усіх інших держав разом узятих, що значно підвищує економічні показники США. Парадоксально, але широкомасштабна модернізація кінця ХХ – початку ХХІ ст. позитивно позначилася на тягареві військових витрат.

Для США важливо продовжувати розширення НАТО в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та залучення в лави альянсу Австралії, Південної Кореї та Японії. Це дозволить США зберегти вплив на Японію, Південну Корею та найголовніше дасть можливість контролювати та уповільнити ствердження Китаю, який поряд із ісламським світом здатен кардинальним чином змінити напрямок трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Росія залишається потенційним партнером, як для «Заходу» так і для «Сходу». Вона здатна зробити «перевагу» сил на користь як заходу, так і сходу. Тому у цьому столітті слід чикати боротьбу за Росію, за її територію та природні ресурси. Автор схиляється до думки, що РФ буде консолідуватися в цілому навколо «західного полюсу», а не «китайського», що обумовлюється перш за все цивілізаційною спорідненістю народів їх бажанням консолідуватися з країнами, які мають дуже багато спільних коренів.

США є єдиною державою, яка спроможна створити глобальну військову коаліцію, як це було у разі проведення воєнних операцій в Югославії та Іраку. Силкові можливості гегемона ґрунтуються на численних і кваліфікованих збройних силах, на широких та потужних союзах, розгалуженій розвідувальній мережі, ефективній індустрії виробництва озброєнь, політичній волі використовувати свої силкові можливості, здатності швидко мобілізувати та переміщувати на величезні простори значні військові контингенти. Потужність глобального масштабу включає в себе стратегічну і тактичну ядерну зброю, ударні підводні човни поряд із супутниками у космосі та флотом із дванадцяти важких авіаносців.

Розповсюдження американських військових баз стало елементом розширення їх державних інтересів. Це підтверджується тим, що на початку ХХІ ст. Сполучені Штати володіють 395 великими військовими базами та значною кількістю малих баз у 35 іноземних державах. Виключним сприянням для розповсюдження впливу

США є стратегічні позиції їх збройних сил у двох економічно могутніх регіональних країнах, здатних кинути Америці виклик – Японії та Німеччині. На території цих країн знаходяться американські війська, ці держави пов'язані з Вашингтоном партнерськими взаєминами стратегічного рівня і не можуть зараз та в найближчі роки вчинити гегемонів реальний опір.

Варто при нагоді навести міркування американських дослідників Р. Кагана та У. Крістала, які зазначають, що «міжнародні фінансові інститути були створені американцями і слугують американським інтересам. Міжнародна структура безпеки являє собою сукупність союзів, якими керує Америка» [5, с. 65]. Схожу позицію займають й інші представники американської політології – А. Басевич і В. Вулфарт, які також вважають США єдиною наддержавою.

Одним із головних складових компонентів збереження підтримки США у світі є пошук шляхів контролю за потужним центром сили у сучасній системі міжнародних відносин, яким є Західна Європа. З цією метою Північноатлантичний союз готовий приймати нових членів до своєї організації, у тому числі колишніх сателітів СРСР. Американський істеблішмент загалом переконаний у необхідності контрольних важелів впливу у Європі як абсолютно необхідних передумов американської переваги у світі. Суперечка виникає з приводу ціни, методів досягнення цієї мети та рівня заохочення західноєвропейського центру сили. Американський інтерес до трансатлантичного співробітництва буде пропорційним готовності Європи зустріти виклики майбутнього.

Але найбільш «революційним» у створенні нової стратегії Північноатлантичного союзу є розгляд можливостей виходу НАТО за межі Європи. Тільки тоді США отримають достатні підстави для побудови однополюсного світу. На думку американського вченого М. Брауна, «США висловлюють свою глобальну стурбованість: або НАТО вийде за межі Європи, або втратить усяку цінність» [3, с. 208]. Його колега та одноступенець Р. Хантер, який багато років представляв США у НАТО, зазначає: «Союзники по НАТО повинні вирішити питання розширення своєї діяльності за межами Європи – потенційно у Північній Африці, за Кавказьким хребтом, на Близькому Сході та у Перській затоці» [4, с. 189-190]. Слід наголосити, що на всіх цих географічних напрямках вже ведеться робота, і країни НАТО вже визначають свої геополітичні можливості.

Таким чином, все вищезазначене свідчить про безперечне лідерство США у міжнародній системі. Варто підкреслити домінування США у світовій валютній системі, чільні позиції у світовій торгівлі, володіння найпотужнішими ТНК, можливість надавати значну економічну та гуманітарну допомогу зовнішньому світові. Однак статус лідера потребує величезної концентрації усіх джерел задля його збереження. У цьому контексті слід зазначити, що незважаючи на лідируючі позиції у сучасній міжнародній системі, США не можуть втілити у життя всі свої гегемоністські задуми. Наприклад, не змогли зупинити ядерну програму Північної Кореї та випробування нею ядерної зброї, зупинити розвиток ядерної програми Ірану. США не вдалося примусити Росію відмовитись від допомоги у будівництві атомного реактора в Ірані, військового співробітництва з Китаєм та Індією. Канада всупереч американському спротиву налагоджує контакти із Кубою тощо.

Література

1. Анилионис Г. П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
2. Дементьев В. Е. Нанотехнологическая инициатива США – опыт политики технологического лидерства. Теория и практика институциональных преобразований в России / В. Е. Дементьев / М.: ЦЭМИ РАН, 2008. – Вып. 12. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cemi.rssi.ru/about/persons/index.php?SECTION_ID=6&ELEMENT_ID=132.
3. Brown M. Minimalist NATO. A Wise Alliance Knows When to Retrench / M. Brown // Foreign Affairs. – 1999. – May/June. – Vol 78. – № 3. – 1999. – P. 204-217.
4. Hunter R. Maximizing NATO. A Relevant Alliance Knows How to Reach / R. Hunter // Foreign Affairs. – 1999. – May/June. – Vol 78. – № 3. – P. 190-204.
5. Kagan R. The Present Danger / R. Kagan, W. Kristol // The National Interest. – 2000. – Spring. – P. 59-72.
6. Phillips K. Bad Money: Reckless Finance, Failed Politics, and the Global Crisis of American Capitalism / K. Phillips. – New York: Viking Penguin, 2008. – 239 p.
7. Productive Nanosystems: Productive Nanosystems: A Technology Roadmap. – 2007. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://foresight.org/roadmaps/Nanotech_Roadmap_2007_main.pdf.
8. Science and Engineering Indicators: 2010 / Сайт о нанотехнологиях. – 19 января 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nsf.gov/statistics/seind10/>.
9. Supplement to the President's: Supplement to the President's 2010 Budget. Research and Development Leading to a Revolution in Technology and Industry: The Future of EU Competitiveness 2009: The Future of EU Competitiveness. From Economic Recovery to Sustainable Growth. – 2009. – 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bis.gov.uk>.
10. The National Nanotechnology Initiative: The National Nanotechnology Initiative Strategic Plan / 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nano.gov/node/256>.
11. The National Nanotechnology Initiative: The National Nanotechnology Initiative. Second Assessment and Recommendations of the National Nanotechnology Advisory Panel / 2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nano.gov>.

Надійшла до редколегії 17.07.2016

Mykola Fesenko, Ph.D. in Politics, Senior Research Fellow, SI «Institute of World History of NAS of Ukraine», Kyiv, Ukraine.

PROSPECTS OF US GLOBAL LEADERSHIP PRESERVATION IN THE POSTBIPOLAR INTERNATIONAL SYSTEM

***Abstract.** The article studies different approaches towards sovereignty and transformation of the institute of a “nation-state” in the context of globalization and formation of the new international order. In this context, it is proved that the state can no longer fully self-control and determine its domestic and international policies because it has to interact with a number of international actors, from international organizations to multinational corporations. Complex global systems, from financial to environmental ones, combine local communities in a single structural and functional network. The global infrastructure of communication and transport supports new forms of economic and social organization that go beyond national borders.*

The author concludes that now the present-day phase of global changes is transforming the very foundations of world order through the reconstruction of traditional forms of established sovereign state, the political community and international governance. Nevertheless, it is possible to avoid these processes, which are not completely safe. After all, the globalization causes movement from independent policy of a country to the new and more complex forms of multilayer global, world policy. This is a reason why the mechanisms of political regulation should be introduced, and the international community is now trying to do. So as a result, the current world order is easier to understand as a complicated system, interconnected order, where the state is tightly integrated into the developed system of multi-regional, global governance.

Keywords: USA, leadership, international system OPEC, China and nanotechnology.